

zij, vonden de bisschoppen waarschijnlijk dat kapittels en abdij intussen vermogend genoeg waren — mede als gevolg van grootscheepse ontginningen — en het aantrekkelijk werd om nieuwe kloosters en kloosterorden te begunstigen. De gedachte dat het kerkelijk vermogen iets was waarin alle vijf Utrechtse kloosters deel hadden, was toen kennelijk verdwenen. Overigens was in diezelfde eeuwen ook de positie van de abdij ten opzichte van de kapittelkerken veranderd en was zij niet langer één van de vijf. Het verschijnsel dat zij buiten de boot viel bij de verdeling van de aartsdiakenschappen stelt Broer meermalen uitdrukkelijk aan de orde. Toen de kapittels een bestuurlijke rol verwierven kreeg Sint Paulus daaraan geen deel.

De studie van mevrouw Broer berust op een indrukwekkende documentatie en zij is daardoor in staat een inzicht te geven in de groei, de samenstelling en de aard van grondbezit en rechten van de abdij en in de verhouding tussen de abdij, de bisschop en de Utrechtse kapittelkerken. Dat is een waardevol resultaat. De schrijfster zou echter haar lezers een dienst hebben bewezen door de talloze herhalingen in haar tekst ('Zoals gezegd,' 'Zoals al eerder opgemerkt,' etcetera) en samenvattingen van eerdere beschouwingen weg te werken en veel 'Achtergrondinformatie' over algemene ontwikkelingen achterwege te laten — zo nodig kan de gebruiker immers ook zelf wel een handboek raadplegen. Het zou het leesplezier aanzienlijk hebben verhoogd.

Johanna Kossmann-Putto

D. Heirbaut, *Over lenen en families. Een studie over de vroegste geschiedenis van het zakelijk leenrecht in het graafschap Vlaanderen (ca. 1000-1305)* (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse academie van België voor wetenschappen en kunsten. Nieuwe reeks II; Brussel: Koninklijke Vlaamse academie van België voor wetenschappen en kunsten, Paleis der academieën, 2000, 258 blz., ISBN 90 6569691 1).

Dit boek is samen met *Over heren, vazallen en graven. Het persoonlijk leenrecht in Vlaanderen, ca. 1000-1305* (Brussel, 1997) het resultaat van het proefschrift van Dirk Heirbaut over het vroegste Vlaamse leenrecht. In combinatie met Rik Opsommer, *'Omme dat leengoed es thoochste dinc van der weerelt'. Het leenrecht in Vlaanderen in de 14de en 15de eeuw* (Brussel, 1995) beschikken we nu over een grondig en volledig overzicht van het middeleeuwse Vlaamse leenrecht. In feite zijn er relatief weinig middeleeuwse vorstendommen waarvoor zulke studies werden gemaakt. Dat doet een beetje vreemd aan gezien het belang van de feodaliteit als maatschappij-ordenende instelling. Toen Ganshof zijn befaamde *Qu'est-ce que la féodalité* schreef, had hij te kampen met een schrijnend gebrek aan voorstudies. Intussen, na het verschijnen van het controversiële en bijna 'revisionistische' werk van Suzan Reynolds, *Fiefs and vassals. The Medieval evidence reinterpreted* (Oxford, 1994) is die situatie eigenlijk slechts weinig verbeterd. De historische studie van het oude recht in het algemeen zit in onze contreien ook niet echt in de lift. De rechtsgeschiedenis wordt tegenwoordig vaker vanuit een hedendaags utilitair perspectief benaderd. Vandaag houdt onder meer Dirk Heirbaut toch een Gentse rechtshistorische traditie overeind waarvan Ganshof en Van Caenegem uiteraard de meest illustere vertegenwoordigers blijven: een oerdegelijk en betrouwbaar historisch positivisme, een soort *histoire pour l'histoire* gebaseerd op een eruditie die vandaag steeds zeldzamer wordt.

De auteur heeft zijn doctoraatsverhandeling volgens een evident juridisch criterium opgesplitst. Was het persoonlijk leenrecht (de relatie tussen heer en vazal) het voorwerp van het

andere boekwerk, hier staat het zakelijke leenrecht (dat wil zeggen het leen zelf) centraal. Na 1200 werd het leenrecht trouwens steeds meer 'verzakelijkt' en 'gedepersonaliseerd'. Voor Dirk Heirbaut staan de belangen van de (adellijke) familie centraal in het Vlaamse leenrecht. Het leen is eigenlijk geen individueel bezit maar wel een familiebezit. Vermits het leen de basis van de familiale macht, de hoeksteen van het patrimonium van de machtigen vormde, moest het worden beschermd tegen de vervreemdingen waarmee individuele leden van zo'n geslacht deze machtspositie konden verzwakken. Dat element is de kern van het boek. Het gaf vaak aanleiding tot conflictgeladen situaties waarbij een echtgenoot tegenover zijn echtgenote kwam te staan, een zoon tegenover zijn moeder, een individu tegenover zijn familie, een familie tegenover de graaf, de graaf tegenover de kerk enzovoort.

De graaf van Vlaanderen liet zich natuurlijk ook niet onbetuigd in zijn belangenbehartiging. Hij breidde zijn invloed uit, maar in laatste instantie waren het de belangen van de families die bleven doorwegen. Vanuit genderperspectief is bovendien interessant dat het Vlaamse leenrecht — blijkbaar soms tegen wil en dank en in vergelijking met andere regio's — 'gematigd positief' stond tegenover de vrouw. Als hij het verband legt met de specifieke sociale structuren en met de politieke krachtsverhoudingen, toont Heirbaut zich bij momenten een echte rechtssocioloog, maar daar had hij naar mijn smaak wat verder in mogen gaan. Hij beklemtoont dat het oude recht geen statisch fenomeen was, zoals al te vaak wordt verondersteld, maar dat in de door hem bestudeerde periode een dynamische ontwikkeling juist als algemene regel gold. Als een goede jurist blijft hij volhouden — en daarvoor heeft hij zeker argumenten — dat de interne dynamiek van het leenrecht de belangrijkste factor in deze ontwikkelingen was. Het oorspronkelijke eenvormige Vlaamse zakelijk leenrecht zou in de late dertiende eeuw evolueren naar een veel grotere regionale verscheidenheid. Het principe van de primogenituur (de oudste zoon erft het gehele leengoed) viel weg en er kwamen lokale leenhoven. Na 1305 zou die evolutie in het recht echter veel trager gaan. Alle subtiële evoluties in dit recht worden door Heirbaut uitgebreid en systematisch behandeld. Wat ik wel mis is het zoeken naar een verband met de toch ingrijpende transformaties die de landbouweconomie tussen 1000 en 1300 doormaakte: eerst de belangrijke stijging van areaal en productiviteit, gevolgd door de crisis van de adellijke inkomsten in de dertiende eeuw.

Over lenen en families leest grotendeels als een soort wetboek of rechtscommentaar. Het is eerder een werk waarin men een specifiek probleem gaat opzoeken dan een boek dat een avondje gezellige lectuur oplevert. Zo zijn voor sociaal en economisch historici, die voor een onderwerp als het leenrecht vaak weinig spontaan enthousiasme lijken te tonen (ondergetekende bekent hier schuldig), de systematische en uitstekend gestoffeerde terminologische verduidelijkingen over begrippen als 'erfve', 'cateylen', 'vruchtgebruik' en dergelijke, uiterst nuttig. Voor veel van dit soort uitleg moest men zich tot nu toe behelpen met oude tot zeer oude werken en woordenboeken. Goddings *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle* — hoe briljant en omvattend ook — kon onvoldoende ingaan op allerlei regionale verschillen qua woordgebruik of geleidelijke chronologische verschuivingen. De formuleringen zijn bovendien helder en beknopt in een Angelsaksisch aandoende, sobere juridische stijl. Ieder woord en elk zinsdeel lijken afgewogen. De zeer uitgebreide en intelligente voetnoten beslaan vaak de helft tot twee derde van elke pagina en vormen elk op zich een kluijfe voor hedendaagse erudieten. De lezer krijgt het warme gevoel dat Heirbaut geen enkele relevante oorkonde over het hoofd heeft gezien. Er wordt in dat notenapparaat trouwens vaak subtiële maar overtuigende kritiek geleverd op oudere rechtshistorici. De bevindingen worden er ook in een ruimer comparatief kader geplaatst.

Helemaal op het einde gaat Heirbaut nog eens de discussie aan met Susan Reynolds, die

stelde dat het concept 'vazalliteit' hol en onbruikbaar is en daarvoor vooral op het 'academische' leenrecht steunde. Hij verwijt haar onder meer een eenzijdige bronnenkeuze en argumentatie en een gebrekkige aandacht voor de rol van de familie. Een confrontatie met het Vlaamse leenrecht zou Reynolds' gedachtegang als een kaartenhuis doen ineensinken. Hier is Heirbaut zeker overtuigend, maar dit alles smaakt naar een meer sociologische en antropologische onderbouw. Die bewaart hij misschien voor een internationale publicatie.

Kortom, dit is een zeer overtuigende en zeer nuttige studie, waarvan ik het enkel betreurt dat de auteur zijn bevindingen niet nog systematischer in een economische en sociale context heeft geplaatst. Daarvoor blijft hij misschien wat teveel een rechtshistoricus *pur sang*. Misschien is het echter maar goed ook dat die er nog steeds zijn. Een kwestie van smaak dus, maar ontgensprekelijk een indrukwekkend staaltje van vakmanschap.

Jan Dumolyn

R. Jansen-Sieben, J. Janssens, F. Willaert, ed., *Medioneerlandistiek. Een inleiding tot de Middelnederlandse letterkunde* (Middeleeuwse studies en bronnen LXIX; Hilversum: Verloren, 2000, 345 blz., €22,25, ISBN 90 6550 613 6).

Zoals kunsthistorici zich de afgelopen decennia steeds meer zijn gaan afkeren van de esthetische beschouwing van kunstwerken en zich nu graag bezighouden met het kunstenaarsbedrijf, de opdrachtgevers of de kopers van kunst, zo wenden ook (medio)neerlandici zich steeds meer af van de klassieke literatuurgeschiedenis. Terwijl de Nederlandse onderzoekers, in de kring rond Van Oostrom en Pleij, de vernieuwing zoeken in een cultuurhistorische benadering, voelen de Vlaamse confraters zich, wellicht naar analogie van de kunsthistorici, aangetrokken tot het literaire bedrijf, zowel het bedrijf van de middeleeuwse auteurs en hun publiek als het moderne onderzoeksbedrijf. In de hier gerecenseerde bundel bespreken vijfentwintig onderzoekers een bepaald aspect van wat — sinds W. P. Gerritsen de term in 1975 introduceerde — de medioneerlandistiek is gaan heten. Het is de klaarblijkelijke bedoeling van de redacteurs geweest dat de auteurs aan de hand van een sprekend voorbeeld kort een bepaald thema of een probleemveld introduceren, daarbij iets over de huidige stand van kennis vertellen en zo mogelijk nieuwe wegen in het onderzoek aangeven. De bundel is uitdrukkelijk bedoeld als een eerste introductie voor 'aankomende neerlandici en belangstellende leken' en is daarom geheel gespeend van noten; wel worden per onderdeel enkele suggesties 'om verder te lezen' toegevoegd (9).

Deze opzet heeft geleid tot een aantal mooie artikelen. Zo introduceert Reynaert een aantal auteurstypen (minnezanger, vrouwelijke mystica, ethisch dichterschap); Ann Kelders behandelt de nogal fantastische, Vlaamse kronieken en laat zien wat daarmee te doen valt. Geert Claassen introduceert het probleemveld van (onze) historische waarheid versus middeleeuwse opvattingen van waarheid en leugen, terwijl Lieve de Wachter en Anne Reynders laten zien hoe Middelnederlandse dichters omgaan met Franse vertelstof of Franse romans die ze voor een Nederlands publiek toegankelijk maken. Medioneerlandistiek is in deze bundel ruim opgevat zodat Piet Avonds iets mag vertellen over de historische achtergronden, Van Coolput-Storms de Franse literatuur en Katrien Heene Latijnse auteurs uit de Nederlanden mag bespreken. Heene is overigens een van de weinigen die heel bewust aanknoopt bij de internationale mediëvistiek en daardoor nieuwe ontwikkelingen zoals de genderproblematiek verwerkt.

Niet alle auteurs houden zich aan de opdracht. Theo Coun schrijft een codicologische detail-